

A vaskorszak végén

Szorításban

Tegnap győzelmi jelentésekkel kezdődik, az ipari tájak pusztulásának képeivel folytatódik az Ózdi Kohászati Üzemekről készített másfél órás riportfilm. Ezek a komor tájképek magukért beszélnek (Almási Tamás rendező mégsem biz rájuk eleget). A gyárat övező zord falak, a fogházszerűen komor iroda-épületek, az elhanyagolt, sáros udvarok, a fojtó füstben, gázban, szikraesőben elvesző roskatag üzemcsarnokok nem hagynak kétséget afelől, hogy a hajdani dicsőség oda már. Ugyan ki érezhetné ma láttukra azt, ami kezdetben, az első tervek mámorában még hihetőnek tűnt föl, hogy „az egész emberi világ itt készül”.

Almási olyan témát választott, amely a közelmúlt történelmét és a jelen paraszti társadalmát alaposan, olykor zseniálisan feltáró magyar dokumentumfilmmezésből fölöttébb hiányzik. Filmjének főszereplői egy állami tulajdonú, válságágazathoz tartozó nagyüzem munkásai, vagyis a gazdasági krízis forgószelének legközepebe került emberek. Drámájuk már javában zajlik, amikor 1987 áprilisában Almási és stábja megkezdi a forgatást. Az Ózdi Kohászati Üzemek hengerművi tartósorát meg akarják szüntetni, ez az intézkedés azzal fenyeget, hogy 111 munkást kell kordedvezménnyel nyugdíjba küldeni, áthelyezni, vagy, ha ez nem megy, elbocsátani. Folyik a huzavona, megmarad-e az üzemrész vagy sem. A munkásokat hónapokig bizonytalanságban tartják. Végül közlik velük, hogy a tartósor leáll. Két hét gondolkodási időt kapnak, ha nem fogadják el a nekik ajánlott új állást, mehetnek, amerre nekik tetszik. Esetük példaértékű: a tavalyi átszervezés a vállalat 3400 dolgozójának életébe szólt bele.

„A felsőbb vezetés olimposzi ködbe vész”

A munkások közül többen is megszólalnak a filmben, de a kamera csak három „tipikus” sorsot hoz közelbe. Egy idősebb hengerészét, aki kordedvezménnyel nyugdíjba mehet, egy középkorúét, aki nem tud, nem is akar elszakadni szülővárosától, ezért Ózdon remél munkát találni, és egy fiatalét, aki jobb híján az ország másik végén, más szakmában, családjától távol kénytelen elhelyezkedni. Míg az idős és a középkorú munkás csak kommentálja (munkahelyi és otthoni háttér előtt) a gyárban történeteket, a fiatal munkás sorsának néhány stációja életképekben („A felvétel”, „A leszámolás”, „Búcsú az otthontól”) meg is elevenedik.

Ezeztől a jelenetektől ugyan semmi sem válik világosabbá, minden pontosan úgy zajlik, ahogyan az ilyenkor szokásos. De hát mi illene jobban az ózdi munkásokért szóló rekviem végére, mint a munkahegyét, családját odahagyó hengerész búcsúja?

Hanem mivégre az elégikus hang? Kétségtelen, hogy ezek az emberek ártatlanul bűnhődnek. Nem azért veszítik el állásukat, mert lusták vagy becsületesek, hanem mert egy náluk nagyobb erő, az átalakulóban lévő gazdaság mozgása ösztöri megszokott életkereteiket. A filmben megszólalók éppenséggel túlságosan szorgalmasak és becsületesek. Egy régivágású (korántsem a sztahanovizmus szemfényvesztésében, hanem a paraszti szokásrendben gyökerező) munkamorált őriznek. Ennek a feltétlen szorgalomnak a pusztulása még akkor is fájdalmas, ha tudjuk, hogy egy természetéből kifordult gazdasági szerkezetben a serényebb munka gyakran, így az ózdi tartósor esetében is, éppenséggel a veszteséget növeli. Az elbocsátott munkásokért szóló rekviem azt sugallja, hogy a haladásért túl nagy árat kell fizetni, hiszen az elavult termelési szerkezethez való ragaszkodás makulátlan erkölcsiséggel párosulhat: a fejlődés nemcsak teremt, és nemcsak akadályokat takarít el, de értékeket is rombol.

A haladásért valóban fizetni kell. Csakhogy az ózdiak nem a haladás árát fizetik meg, hanem, busás felárral, egy kapkodó, s ha mégis, úgy rövid távban gondolkodó modernizációját. Életüket nem a kikerülhetetlen végzet szabja meg, ami fölött jobbára csak keseregni lehet,

hanem az esendő politika. És ilyenformán az elbocsátott munkások sorsa nem elégikus (még ha ők, és a szuggesztivitásuk hatása alatt álló rendező annak érzik is), hanem drámai.

Ózd drámai színhely, csatatér, ahol három szereplő (állam, vállalat és a munkás) három, ellentétes érdek ütközik meg egymással. Fabricio del Dongo elveszítetten kóborol a waterlooi csata *peremén*, tetheti, neki ott nincs szerepe, az ózdi munkások azonban a maguk csatájának szenvedő alanyai, magánemberi drámájuk értelmezhetetlen a „termelési dráma” ismerete nélkül. Ezért mellőzheti Stendhal a waterlooi ütközet hűséges és részletes leírását, és ezért nem mentesülhet Almási az alól, hogy elfogulatlan és precíz krónikása legyen annak, ami az ózdi vasműben 1987 tavaszán és nyarán lezajlott.

A munkások passzív szereplők ezen a csatatéren. Hathatós érdekképviselet híján a rezonőr szerepére kényszerülnek, néha ironikusan, többnyire azonban szorongva kommentálják a fejük fölött vívott harc eseményeit. Már ha egyáltalán tudomásukra jut, hogy mi is történik az ügyükben. A film nagy, jószérivel egyetlen érdeme, hogy jelzi, a tartósorért (a modernizációért) a harcot az érintettek kizárásával, tudtukon kívül (egymás előtt is alakoskodva) vívta meg az állam és a vállalat.

Sajnálatos, hogy ezenközben feledésbe (?) megy, hogy a „termelési drámában” a munkások a maradáspártiak, az elavulthoz ragaszkodók. A rendező, aki szemmel láthatóan az ő oldalukon áll, imígyen akár akarja, akár nem, filmjével a modernizáció ellen voksol. Tegyük hozzá: ha az ellenkező oldalon állna, ha a szerkezetátalakítás mai gyakorlatára szavazna, akkor a munkások sorsa iránti érzéketlenségben kellene őt elmarasztalnunk. Nem azzal hibázik, hogy rossz oldalra áll a haladás és a maradás párharcában, hanem azzal, hogy nem érzékeli ennek a dilemmának a hamis voltát.

Ahhoz, hogy kiderülhessen, választani itt nem az elavult és a korszerű gazdasági struktúra között kell és lehet, hanem a tényleges és a látszólagos modernizáció között, ismernünk kellene a dráma legerősebb és kezdeményezésre egyedül képes szereplőjének a szándékait is. A felsőbb vezető azonban olimposzi ködbe vész. Végre valahára feltűnik ugyan egy miniszterhelyettes: fekete Volvója ajtaját egy idősebb, öltönyös férfi rohan — munkaköri kényszerűségből? önszorgalomból? — kinyitni. Almási jó riporteri érzékkel most „rajta van” az apró, de fölöttebb árulkodó eseményen, hogy aztán arról már lemaradjon (figyelmetlensége folytán vagy mert eltanácsolták tőle?), amikor a főhatósági vélemény egy értekezleten a vállalatvezetés elé tárul (mindössze egy érdektelen részletet hallunk belőle). Jobbára a „másik oldal” (a vezérigazgató, a gyár szakszervezetise) vélemé-

nye alapján ismerjük meg a felsőbbes cselekedeteit. És bármennyire elfogultak is a kommentátorok, egy lényegbevágó tény azért a tudomásunkra jut. „Oda-fönt” igencsak egyoldalúan értelmezik a kohászokban 1986 májusában megkezdett szerkezetváltást. (A veszteséges profilok leépítéséért cserébe akkor a kormányzat elengedte a három „nagy” — a Dunai Vasmű, a Lenin Kohászati Művek és az Ózdi Kohászati Üzemek — összesen 17 milliárd forintnyi adósságát. Azóta mindhárom vállalatnál jelentős „karcsúsítás” kezdődött el, aminek következtében a „veszteségtermelés” a két borsodi nagyvállalatnál megállt, a Dunai Vasmű pedig immár nyereséges.) Az állam, mi-

„Passzív szereplők ezen a csatatéren”

Felvégi Andrea felvétele

közben szorgalmazza a veszteséges üzemszervezet bezárását, nem ad (hagy) pénzt a piacképes termékek gyártásának fejlesztésére (beindítására még kevésbé). Ez azonban nem szerkezetváltás, hanem csak leépítés.

Kizárólag ennek a körülménynek a fényében érthetjük meg a film legellentmondásosabb szereplőjének, a vezérigazgatónak a helyzetét. (Ehhez képest Almási az ő portréjánál is felhasználta életképekben a munkások szemszögéből, tisztán érzelmi alapon jellemzi, és megítélésében még csak nem is következetes: hol a kohászok „nagy barátjának” látjuk, aki a majálison nem restell együtt mulatni velük, hol a hivatali gépkocsijában megközelíthetetlennek tűnő „vezérnek”. Vagy ez ironia volna? De akkor miért szól a harang a film végén érte is?)

Meglehet, hogy a vezérigazgató, akár csak a munkások, titkon azt szeretné a legjobban, ha minden maradna a régi-
ben.

De ezt végül is annak alapján kell megítelnünk, amit tesz. Márpedig ő elébe ment felettesei akaratának és megkezdte a veszteséges üzemszervezet felszámolását. Akkor viszont miért lesz egyik napról a másikra kegyvesztett, miért nyugdíjazták idő előtt, (sorsáról ugyanúgy titokban döntenek, mint a munkásokérő)? Alighanem azért, mert komolyan vette az egyezséget, és a leépítésért cserébe a piacképes termelés fejlesztését sürgette. És ez — legyen bár tudatos vagy ösztönös, őszinte vagy taktikus választás — a modernizáció egyedüli járható útja.

Nem lehetséges ugyanis kibontakozás ott, ahol a változás keservesebb a maradásnál, ahol az élet a hosszú távon hasznos cselekedeteket itt és most bünteti. Fordulat csakis akkor következhet be, ha kiépülne az átállást segítő jogok, képzési formák és segélyek átgondolt rendszere. Ha általuk az elavult munkahelyek megszüntetése a munkások számára nem a katasztrófa, hanem az új élet kezdete lehetne. „Nem arra tart e szenvedély.” A halmozottan hátrányos helyzetű borsodi térségben különösen nem. Nincs rá pénz?

A munkanélküli-segély, az átképzés szervezete, az új munkahelyek létesítésére szolgáló foglalkoztatási alap nem (megspórolható vagy idővel lerázható) tehertétel, ha az volna, emberiességi okokból akkor is vállalni kellene, hanem egy új típusú, mozgékony, a szüntelen alkalmazkodásra berendezkedő gazdaság szerves része, a folytonos megújulás nélkülözhetetlen eszköze, s mint ilyen, végső soron jövedelmező befektetés. Nem az érthető nosztalgiával felelgetett, 20-30 év alatt megszokott munkahelyek megszűnése az ózdi kohászokat fenyegető igazi veszedelem, hanem ennek az adaptációs infrastruktúrának a hiánya. Az az eshetőség, hogy munkanélküliség ugyan lesz, de „takarékosági” (és ideológiai) okokból, munkanélküli-segély nem.

Menjünk vagy maradjunk? Nem lehet kétséges: a vaskorszaknak vége. Csak éppen az „erős kéz”, a „megszóritás” büvköréből nem tudunk kijutni, vaskorszaki módszerekkel készülődünk a „nagy ugráshoz”. Mintha bizony kibontakozás, megélenkülés nélkül lehetne egyensúly, stabilitás. A stagnálás árát már megadtuk, féltő, hogy a haladás is aránytalanul magas vámot fog reánk kivetni. Jó volna, ha a *Szorításban* ígért folytatása már pontosan megmutatná, mi és hol is szorít.

SCHUBERT GUSZTÁV

Szorításban — magyar dokumentumfilm, 1987. Rendezte: Almási Tamás. Dramaturg: Kondor Zsuzsa. Kép: Vékás Péter, Balogh Gábor, Sas Tamás. Zene: Slamovits István. Gyártó: Budapest Filmstúdió Vállalat.